

Об'єктом економічної безпеки регіону є регіональна економіка як система взаємодії виробничої, соціальної і природно-екологічної сфери.

Суб'єктами економічної безпеки регіону є органи державної влади, специфіка яких полягає в реалізації тому, що регіональна влада реалізує на своїй території не тільки загальнодержавні, але і власні інтереси [14]. Повноваження органів управління в період критичної ситуації повинні бути продовженням їх функціональних обов'язків. Стратегічне управління процесами територіального розвитку обумовлює об'єктивну потребу регіонів мати власну концепцію національної безпеки.

Висновки

Таким чином, пропонуємо наступне визначення категорії «економічна безпека в бюджетній сфері на регіональному рівні» – це сукупність поточного стану умов і чинників, що характеризують стабільність, стійкість розвитку економічної території, певну незалежність і інтеграцію з економікою країни, яка виражається в таких проявах: можливості проводити власну бюджетну політику усередині країни; здійснювати фінансові можливості щодо вирішення соціально небезпечних ситуацій на територіях, пов'язаних з локальними економічними загрозами; мати можливості стабільно підтримувати відповідність існуючих бюджетних послуг на території, відповідно до економічних нормативів світової практики, що дозволило б зберегти або відновити гідний рівень життя населення.

Список використаних джерел

1. Арсентьева И.И. Российские регионы в системе национальной безопасности. – М., 2008. – С. 16–17.
2. Туровский Р.Ф. Центр и регионы: проблемы политических отношений. – М., 2007. – С. 46.
3. Восток / Запад: региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений / Под ред. А.Д. Воскресенского. – М., 2002. – С. 9.

4. Философский словарь. – М., 1999. – С. 156.
5. Петров М.К. Регион как объект системного исследования / Южнороссийское обозрение. Вып. 32. – Ростов н/Дону, 2005. – С. 56.
6. Миллер Н.Н. Понятие «регион» в международно-политических исследованиях // Мир на Северном Кавказе через языки, образование, культуру: Материалы IV Международной конференции (Пятигорск, 21–24 сентября 2004 г.). – Пятигорск, 2004. – С. 71–75.
7. Регионоведение. Учебное пособие / Отв. ред. Ю.Г. Волков. – Ростов н/Дону, 2002. – С. 23.
8. Ковалев Е.А. Геополитическое положение регионов России. – М., 1995. – С. 34.
9. Доленко Д.В. Территориальная организация общества как объект научного исследования // Регионоведение. – 1999. – №2.
10. Парханина Г.Г. Геополитические прогнозы и Россия // Мировая экономика и международные отношения. – 1996. – №3. – С. 32–35.
11. Елецкий Н.Д. Экономическая безопасность региона в системе социальной безопасности страны // Южнороссийское обозрение. – 2008. – №50. – С. 34–58.
12. Долматов И.В. Региональные аспекты обеспечения экономической безопасности // Аудит и финансовый анализ // 2007. – №1. – С. 2–15.
13. Быков В. П., Дембовская О.А., Лебедько Е.М. Экономическая безопасность регионов и преодоление угроз в современных условиях (БГИТА, г. Брянск, РФ) // [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://science-bsea.narod.ru/2006/ekonom_2006/bykov_ekonom.htm
14. Економічна безпека регіону [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://myspsycholog.com/economic-psychology/126-ekonomicheskaya-bezopasnost-regiona.html>
15. Найденов Н.Д., Чесноков В.П. Основные понятия менеджмента: глоссарий / Сыктывкар: КРАГСИУ, 2007. – 195 с.
16. Вайханов Х.Х. Национальная безопасность России на региональном уровне / Отв. ред. И.П. Добаев. – Ростов-на-Дону: Издательство СКНЦ ВШ ЮФУ, 2010. – 175 с.

О.В. ПАНУХНИК,
к.е.н., доцент, Тернопільський НТУ ім. І. Пулюя

Організаційно-економічний механізм регулювання регіонального розвитку України

Обґрунтовано методологічні засади механізму регулювання регіонального розвитку України. Запропоновано напрями активізації регулятивного впливу держави на забезпечення розвитку регіонів. Окреслено перспективи просторового розвитку України.

Ключові слова: регіон, регіональний розвиток, регіональна політика, просторовий розвиток.

Обоснованы методологические принципы механизма регулирования регионального развития Украины. Предложены направления активизации регулятивного влияния государства на обеспечение развития регионов. Очерчены перспективы пространственного развития Украины.

Ключевые слова: регион, региональное развитие, региональная политика, пространственное развитие.

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

The methodological principles regulatory mechanism of regional development in Ukraine is justified. Directions of activation the state adjusting are suggested for providing development of regions. The prospects of spatial development of Ukraine are outlined.

Keywords: region, regional development, regional policy, spatial development.

Постановка проблеми. Реалізація стратегії просторового розвитку України передбачає створення ефективної регіональної політики як на державному, так і на регіональному рівнях. Для збалансованого розвитку регіонів і подолання чи нівелювання найбільш гострих соціально-економічних проблем необхідна чітка політика, що ґрунтується на організаційно-економічному механізмі. Це зумовлює актуальність дослідження питань удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання регіонального розвитку України в теоретичній та практичній площинах.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Значний внесок у розвиток соціально-економічних досліджень організаційно-економічного механізму просторового розвитку зробили вітчизняні вчені В.М. Геєць, І.І. Лукінов, С.І. Дорогунцов, А.І. Амоша, М.І. Долішній, М.Г. Чумаченко, М.М. Паламарчук, Б.В. Буркинський, М.П. Бутко, А.Ф. Мельник, Б.М. Данилишин, Л.Г. Чернюк, В.І. Пила, Д.М. Стеченко, А.Г. Шапар.

У рамках поглиблення існуючих напрацювань ми пропонуємо стратегічний підхід до формування механізму регулювання регіонального, адекватного сучасним умовам, що визначає **мету статті**.

Виклад основного матеріалу. Організаційно-економічний механізм регулювання сталого просторового розвитку регіону розглядається як система взаємозалежних методів, критеріїв, принципів, параметрів, функцій управління, організаційних структур впливу управлінсько-виконавчих органів всіх рівнів на суб'єкти господарювання. Характерними рисами стратегічного підходу до формування організаційно-економічного механізму регулювання сталого просторового розвитку регіону є: пріоритет довгострокових цілей; акцент на організаційному проектуванні як методі організаційного приросту ресурсів; плановий тип використання ресурсів; акцент на узгодженому плануванні; програмно-функціональний тип структури управління; орієнтація на проблеми; субсидіарність, рівноправність і співробітництво; спільне, узгоджене вирішення питань функціонування і розвитку; опора на авторитет і вплив влади; розуміння; активна участь місцевих співтовариств у вирішенні місцевих питань; відкритий (публічний) характер діяльності місцевих органів влади; нормативно-правовий характер прийняття рішень [2].

Окремим питанням впровадження організаційно-економічного механізму є визначення рівнів регіонального просторового розвитку. У цьому контексті слід врахувати, що простір є полісуб'єктним, багаторівневим, полімасштабним. Він має вертикальні й горизонтальні рівні. По вертикалі рів-

нями регіонального просторового розвитку є світовий, суб-регіональний, державний, власне регіональний, локальний, поселенський. Горизонталь – домінанта відносин регіонів і їх територіальних частин.

Ключовими елементами цього механізму виступають: суб'єкти та важелі регіонального розвитку.

Суб'єкти регіонального розвитку. Суб'єктами регіонального розвитку в Україні є законодавчі та виконавчі органи влади центру і регіону, органи місцевого самоврядування, а також різноманітні міжрегіональні асоціації, місцеві громади, підприємці тощо. Їх діяльність повинна базуватися на принципах субсидіарності і стратегічного партнерства та створювати таким чином організаційну структуру стратегічного управління соціально-економічним розвитком продуктивних сил і середовищем життя населення регіону. Вибір організаційної структури повинен визначатись обраною стратегією, а не навпаки. Якщо первинний варіант стратегії вже сформульований, регіон повинен створити і активізувати діяльність тих суб'єктів, які відповідальні за впровадження і оцінку цієї стратегії.

Єдино правильного шляху організації стратегічного управління соціально-економічним розвитком не існує. Організаційну структуру слід створювати з врахуванням досягнутої стадії розвитку, середовища, в якому воно буде відбуватися, і специфічних потреб регіону. Однак існують загальні постулати ефективної організаційної структури просторового розвитку регіону. Якщо виходити з субсидіарного принципу просторового розвитку регіонів, то за державними органами центру повинні закріплюватися функції встановлення нормування політичного, культурного, екологічного, господарського, архітектурного середовища життя територіальних співтовариств, а також реалізація проектів, що мають національне значення. Функцією держави має бути вироблення національного плану просторового розвитку (схеми транспортного розвитку країни, визначення правового статусу територіальних зон, оборонне будівництво). Функції органів регіональної виконавчої влади повинні формулюватися, виходячи з ендегенного напрямку розвитку регіону при найменшому державному втручанні у вигляді запровадження і контролю податкових пільг, скорочення частки державної власності в регіоні. Таким чином, метою державного втручання в просторовий розвиток регіону є прискорення внутрішніх факторів розвитку з метою детонування кумулятивного процесу.

Принцип стратегічного партнерства передбачає організаційне об'єднання зусиль суб'єктів просторового розвитку регіону з метою вироблення чіткої регіональної стратегії розвитку, розстановки акцентів у використанні і забезпеченні відтворення регіональних і місцевих стратегічних ресурсів. Засобами досягнення цієї мети повинна стати чітка стратегічна програма просторового розвитку регіону, створена на основі діагностування зовнішніх тенденцій і оцінки внутрішніх можливостей. Способи організації взаємодії між суб'єктами просторового розвитку в регіоні залежать від специфіки і складності стратегії.

Недосконалість сучасного управлінсько-виконавчого апарату призводить до того, що скоординованої діяльності органи державної влади і місцевого самоврядування в регіоні в рамках програм і проектів розвитку, як правило, не здійснюють, а відповідно і не несуть субсидіарної відповідальності за їх реалізацію.

Зарубіжний досвід свідчить про необхідність формування рад регіонального розвитку, які б об'єднували представників обох гілок влади областей, що входять в даний регіон, недержавні структури і обирали виконавчий орган. Метою рад регіонального розвитку повинно бути – визначення пріоритетів регіонального розвитку, об'єднання необхідних для цього ресурсів, розгляд і реалізація ініціативи всіх рівнів – від підприємців до найвищих державних органів влади. Вітчизняні науковці пропонують створити на першому етапі на добровільних громадських засадах ради голів облдержадміністрацій для рівня новостворених соціально-економічних районів як постійно діючі робочі групи для вирішення соціально-економічних проблем просторового розвитку продуктивних сил регіону на коаліційній основі [1]. Цілями діяльності відповідної ради має стати: забезпечення безперервності процесу стратегічного планування у поєднанні з коригуванням напрямків і програм розвитку; міжобласне регулювання соціально-економічного розвитку з метою згладжування диспропорцій у соціальній та економічній сферах; створення умов дієвого контролю за процесами економічних і соціальних перетворень; формування такого механізму управління локальними інвестиційними процесами, з допомогою якого регіон міг би концентрувати на своїй території інвестиції для вирішення важливих соціально-економічних проблем. Контроль за відповідністю рішень рад голів загальнонаціональним законам пропонується доручити урядовим інспекторам, які перевірятимуть діяльність місцевої влади, а також шляхом проведення аудиту її фінансових операцій. Тобто, центральна влада не може контролювати, наскільки доцільними є рішення місцевої влади, а лише контролювати законність рішень місцевої влади.

Принцип субсидіарності передбачає відмову від суто ієрархічних відносин. За цим принципом стоїть підвищення рівня самостійності всіх суб'єктів політики і управління і створення механізму горизонтальної координації між місцевими органами, що обумовлено специфікою самого розвитку. Такий підхід задекларований в Європейській хартії місцевого самоуправління, яка надала місцевим владам свободу співробітничати між собою (стаття 10, параграф 1), а також із зарубіжними місцевими органами влади (стаття 10, параграф 3).

Просторовий розвиток регіону пов'язаний з розвитком приватного сектору. Тому недержавні суб'єкти повинні брати активну участь у виробленні і реалізації стратегії просторового розвитку. В Україні створені Агентства регіонального розвитку (АРР) на рівні адміністративних областей. Перше з них було створено ще у 1993 році в Запорізькій області. АРР є недержавними автономними організаціями, в

склад яких входять переважно українські громадські організації і бізнес-структури, зацікавлені у регіональному економічному розвитку. Однак, внаслідок недосконалості законодавства і монополізації частини господарства регіонів, ці структури сьогодні обмежуються лобюванням своїх вузьких інтересів, що не завжди відповідають стратегії регіонального розвитку. Отже, на наступному етапі реалізації принципу стратегічного партнерства необхідне об'єднання АРР і Рад регіонального розвитку для спільного визначення пріоритетів розвитку і мобілізації необхідних для цього розвитку ресурсів. При цьому головною проблемою є компетентна постановка керівниками органів влади задач і підготовка технічного завдання для наукових колективів.

Стратегічний план завжди орієнтується на задоволення потреб населення. Тому громадяни і громадські співтовариства визнаються рівноправними учасниками процесу стратегічного планування використання місцевих ресурсів. Формами їх залучення до процесу розробки стратегії регіонального розвитку є висвітлення поглядів і пропозицій у засобах масової інформації, їх обговорення на конференціях, семінарах, слуханнях тощо.

Важелі регіонального розвитку. Для вироблення чіткої стратегії просторового розвитку регіону необхідно виробити нові форми самої «дії» щодо розвитку регіонів. У контексті цього пропонуємо два підходи – проектний і програмно-стимулюючий. Проектний підхід передбачає проведення значного числа конкурсів проектних пропозицій (project proposals) за стратегічними напрямками просторового розвитку продуктивних сил регіону. Його перевагою є націленість на конкретний результат, чітка та короткотермінова можливість реалізації. Практичними напрямками здійснення цього підходу в регіоні має стати забезпечення заявникам (applicants) підтримки в процесі знаходження партнерів по проекту, а також консультаційної допомоги з питань підготовки заявок. Крім того, необхідна організація процесу подальшого моніторингу запропонованих проектів. Відбір проектів повинен відбуватися з огляду на їх спрямованість до підвищення якості життя населення, а порядок їх реалізації повинен вибудовуватись таким чином, щоб жителі бачили результати – соціальні прирости у кожен проміжок часу.

Проте реалізація будь-якого проекту націлена на пріоритети просторового розвитку і не здатна стати основним інструментом вирішення соціально-економічних проблем просторового розвитку на територіях такого середовища життя, яке забезпечує формування на них стійких співтовариств, що самовідтворюються.

На вирішення проблем націлений програмно-стимулюючий підхід. В його основі лежить парадигма «ціль – результат – програма». У цьому підході рух від цілі до результату описується за допомогою програмних засобів, таким чином програмується (алгоритмується, операціоналізується) сам процес просування від моменту постановки цілі до отримання результату. Програмно-стимулюючий підхід полягає у створенні

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ні особливого інституціонального (нормативно-правового, бюджетно-фінансового) середовища, що заохочує активність населення до облаштованості життя територіальних співтовариств. Таким чином, програмний підхід дозволяє використовувати сформовані на територіях природні тренди розвитку. Крім того, він створює систему взаємних зобов'язань шляхом участі керівників організацій приватного і державного секторів у реалізації стратегічного плану [3]. Даний підхід поступається проектному за критерієм «темпи змін у регіонах», тому його ефекти мають розраховуватися на більш тривалий, аніж в окремих проектах, термін. Недоліком цільових програм та програм соціально-економічного розвитку регіону на довгостроковий, середньостроковий і поточний періоди є те, що вони найчастіше носять абстрактний, ідеальний, декларативний характер і не підтримуються необхідними ресурсами. При складанні місцевих бюджетів не вказується джерело і контингент фінансування розробки і реалізації планів. Можна стверджувати, що плани соціально-економічного розвитку фактично фінансуються із поточних витрат органів місцевого самоуправління.

Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 передбачена розробка Програм економічного і соціального розвитку України, обласного та районного рівнів на короткостроковий період (1 рік). Розробка і виконання середньострокових (на п'ять років) та довгострокових (більше п'яти років) програм соціально-економічного розвитку всіх рівнів законодавчо не регламентується. Зокрема, Національна програма відродження України до 2015 року, Програма економічних реформ Президента України на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» так і не були затверджені законодавчо.

Довгострокова програма соціально-економічного розвитку регіону – це стратегічна державна програма, яка затверджується Верховною Радою України з подання Кабінету Міністрів України. Вона повинна не суперечити Конституції України та законам України, бути узгоджена з Державною програмою соціально-економічного розвитку України та з Концепцією державної регіональної політики України. Цьому документу передує проект Державної програми соціально-економічного розвитку регіону, який є стратегією розвитку регіону. Він розробляється регіональним науковим центром НАНУ за активної підтримки Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, обласних державних адміністрацій, відповідних міністерств і відомств. Однак, слід констатувати, що в Україні до сьогоднішнього дня не існує чіткої схеми підготовки, затвердження і реалізації довгострокових програм соціально-економічного розвитку регіонів та не сформовано дієвих виконавчих органів регіонального рівня, не відпрацьовано механізм і джерела фінансування цих програм.

Розробка регіональної програми просторового розвитку повинна доповнюватись організаційним проектом, що вказує напрямки і шляхи розподілу наявних ресурсів.

Просторове планування. Для ефективної реалізації стратегії просторового розвитку продуктивних сил регіону і досягнення стратегічних цілей необхідна координація і узгодження всіх важелів і суб'єктів розвитку в часі і просторі. Це складний процес, з огляду на те, що як і в будь-якій складній системі, у регіональній суспільно-економічній системі спостерігаються суперечності і періодичні структурні деформації між окремими елементами системи.

Регіональна політика покликана, по-перше, створити систему стратегічного просторового планування і, по-друге, налагодити механізм узгодження планів просторового розвитку різних територіальних і адміністративних рівнів. Стратегічне просторове планування розглядається не як інвестиційне, а як організаційне планування. Воно полягає у змістовному узгодженні стратегічних планів і програм, «генпланів» і «територіальних схем» різного територіального й адміністративного рівня, що розробляються в регіоні, а також узгодження зазначених вище документів з документами соціально-економічного і фінансового змісту, у встановленні балансу між суперництвом і конкуренцією різних місцевих співтовариств, з одного боку, і їх прагненням до асоціативності і співробітництву, з другого. В основу схеми стратегічного просторового планування слід покласти такі принципи: 1) нормативно-правовий характер організації процесу планування (формування системи законів і інших нормативно-правових актів – указів, постанов, рішень, розпоряджень, статутів, соціальних гарантій і норм їх реалізації); 2) несуперечність (досягається процедурами узгодження); 3) самостійність планів у рамках процедур планування і змістовних погоджень; 4) відповідність змісту планів рівням керування.

Стратегічне просторове планування істотно відрізняється від раніш застосовуваного комплексного планування соціально-економічного розвитку продуктивних сил, оскільки при розробці останніх фактично неможливо врахувати тенденції розвитку тих чи інших процесів і основних прогностичних характеристик розвитку соціально-економічних процесів. На початковому етапі стратегічного планування в кожному регіоні необхідно виділити ті його предметні горизонти і відповідні їм системні об'єкти, в концептах і індикаторах (показниках) яких будуть далі будуватися проекти і програми розвитку [2].

Важливим є питанням про методи регіональної політики просторового розвитку. Аналіз літератури засвідчує, що переважно розглядаються методи макроекономічного регулювання (на державному рівні). Їх аналіз і систематизація дозволяє виділити наступні групи:

– спільне економіко-правове регулювання, що здійснюється через: встановлення загально регіональних правил, процедур і конкретних норм регіонального поділу власності, природних ресурсів, фінансів (в т.ч. податків) як базової умови формування власних джерел регіонального розвитку та єдиних регіональних джерел для часткового міжрегіонального розподілу; вироблення міжнародно-правових кон-

струкцій, що обґрунтовують володіння країною її територією в глобальному світі; світу має бути представлена нова правова доктрина простору країни; адміністративно-управлінські (прикладом є надання особливого статусу територіям – ВЕЗ, СЕЗ, технополіси, території пріоритетного розвитку, інноваційні центри тощо); нове економічне «зонування» національної території, тобто зонування середовища;

– загальнополітичне регулювання в рамках державної регіональної і національної політики. Воно визначає сфери самостійних і спільних дій, повноваження та відповідальність органів влади регіону, його суб'єктів і адміністративно-територіальних утворень за всіма аспектами розвитку регіонів;

– державна селективна (вибіркова) підтримка регіонального розвитку, що реалізується по каналам формульного розподілу відповідних статей регіонального бюджету між потребуючими такої підтримки регіонами, а також через: фінансування регіональних програм, прийняття регіональних нормативних актів про додаткові заходи надання державної допомоги тому чи іншому регіону, сприяння залученню інвестицій (надання гарантій), підтримку коопераційних програм і проектів суб'єктів регіону, а також муніципальних утворень, особливо в інфраструктурному і просторовому розвитку;

– непряма державна підтримка регіонального розвитку, що надається в зв'язку з регіональною підтримкою окремих сфер національної економіки через: стримування розміщення нових підприємств у перенаселених районах; просторовий розподіл економічної діяльності держави (наприклад, через розміщення підприємств державного сектору для впливу на регіональні ринки праці); узгоджувально-договірні процедури з розгорнутим закріпленням умов, що забезпечують інтереси регіонального розвитку; фінансово-бюджетне і податкове регулювання: фінансове стимулювання компаній (дотації на певні суми інвестицій, кредити, фінансові пільги малим і середнім підприємствам по земельному податку, субсидії в зв'язку із створенням робочих місць, погашення вартості кредитів з місцевого бюджету, розміщення муніципальних цінних паперів на підтримку галузей спеціалізації, надання тендерних преференцій місцевій продукції); так звані «м'які» заходи стимулювання розвитку (регіональний маркетинг, міжнародна, міжрегіональна і міжмуніципальна кооперація (мережеві об'єднання міст), створення сприятливого бізнес-середовища, підтримка інформаційних мереж, консалтингової діяльності, освіти, наукових досліджень і технічних розробок), роз'яснення змісту і практичної корисності для всіх сторін проведення регіональної політики просторового розвитку [5].

У рамках формування сучасного організаційно-економічного механізму регіонального розвитку в розрізі мікроекономічного рівня регіону необхідним є застосування наступних методів: активний маркетинг регіону через створення його позитивного іміджу; удосконалення місцевого

правового, податкового і організаційного середовища для ведення бізнесу, а саме: створення вигідних умов для інвесторів, а також для розвитку малого і середнього підприємництва; забезпечення прозорості місцевого бюджету; планування економічного розвитку; участь у розвитку інфраструктури регіону шляхом прямого бюджетного фінансування, утворення для цих цілей позабюджетних фондів, випуск позик; у сфері формування інформаційного простору регіону – формування єдиного правового простору, активізація діяльності суб'єктів регіону з формування їх власної політики щодо забезпечення інформаційної безпеки на своїй території, сприяння розвитку регіонального середовища розповсюдження повідомлень; вирішення питань соціального захисту та соціального розвитку регіону.

Висновки

Інструменти та механізми економічного і соціального розвитку регіонів повинні бути визначені та регламентовані у законодавчому полі держави і покладені в основу довгострокової стратегії державної регіональної політики. Нормативно-правовою основою їх реалізації вже сьогодні може стати Концепція державної регіональної політики, Закон України «Про Генеральну схему планування території України» та Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів».

Таким чином, завданням регіональної політики України на сучасному етапі розвитку повинно стати налагодження такого організаційно-економічного механізму, який би був здатний стати основним інструментом розвитку регіональної соціально-економічної системи, забезпечуючи формування в ній стійких і самовідтворювальних тенденцій.

Список використаних джерел

1. Долішній М. Нові підходи до територіального управління / М. Долішній // Урядовий кур'єр. – 2002. – 26 лютого. – С. 6.
2. Стратегическое планирование в муниципальном развитии. Введение в предмет: Учебное пособие для муниципальных управляющих / Под ред. О.И. Генисаретского, А.Е. Балобанова. – М., 1999. – 402 с.
3. Чернецкий Ю. Регион – должно звучать гордо / Ю. Чернецкий // День. – 2012. – 8 серпня. – С. 4.
4. Організаційно-економічний механізм розвитку регіону: трансформаційні процеси та їх інституційне забезпечення: Монографія / Кол. авт.; За ред. А.Ф.Мельник. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 608 с.
5. Бутко М.П. Інвестиційна домінанта сталого розвитку регіону в умовах інтеграції: монографія / М.П. Бутко, О.Ю. Акименко; Рада по вивченню продуктивних сил України. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2009. – 232 с.